Testování statistických hypotéz

Statistická hypotéza

Statistická hypotéza je tvrzení, které je možno na základě dat (náhodného výběru) přijmout nebo zamítnout (vyloučit).

Pravidlo, podle kterého hypotézu přijmeme nebo zamítneme se nazývá **test hypotézy**.

Princip: Prostřednictvím vhodné výběrové statistiky $T(\vec{X})$ sledujeme odchylku dat od hypotézy a pokud je náhodný vznik tak velké odchylky málo pravděpodobný, hypotézu zamítneme.

Typické úlohy

- Je měřena hodnota (náhodným výběrem), o které teorie (výrobce, ...) tvrdí, že má hodnotu x. Na základě výsledků náhodného výběru lze někdy tuto hypotézu zamítnout, a to pokud by naměřená data byla v případě platnosti hypotézy velmi málo pravděpodobná. Takovou hypotézu nelze nikdy potvrdit. Pokud je hypotéza přijata, znamená to, že data nejsou s hypotézou v rozporu.
- Statistická přejímka zboží - Výrobce garantuje, že v dodávce N výrobků je maximálně n vadných výrobků. Pokud chci dodávku úspěšně reklamovat, musím tuto hypotézu vyloučit. Naopak, pokud by chtěl výrobce prokázat své tvrzení, musel by vyloučit hypotézu "v dodávce je více než n vadných výrobků".
- Jsou 2 metody přípravy vzorků, zajímá nás nějaký parametr a. Chtěl bych ukázat, že nová metoda je lepší, tj. vede hodnotě a_n větší než je hodnota a_s pro starou metodu. Hypotézu potvrdíme, pokud dokážeme vyloučit hypotézu $a_n \leq a_s$. Pokud je hypotéza potvrzena, znamená to, rozdíl je **statisticky významný**. Takové tvrzení nic neříká o tom, jak je takový rozdíl velký. Při velkém rozsahu výběru a malém rozptylu dat mohou být i relativně malé změny dat statisticky významné.
- Hypotéza o korelaci dat - data jsou nekorelovaná. Alternativní hypotéza "korelace dat je statisticky významná".

Testy pro výběry z normálního rozdělení

Tyto testy jsou velmi rozšířené a najdou se ve všech učebnicích a příručkách.

Hypotézy o střední hodnotě - Studentův t-test

Hypotéza - Byl proveden výběr z normálního rozdělení s neznámou disperzí. Hypotéza tvrdí – střední hodnota $EX = \mu$. Máme ji zamítnout nebo přijmout?

Určíme průměr $\overline{x}$, výběrový rozptyl S^2 a odtud vypočteme parametr

$$t = \frac{\overline{x} - \mu}{S}\sqrt{n}$$

Pokud hypotéza platí, veličina t má Studentovo rozdělení. Ptám se, jaká je pravděpodobnost, že tak velká nebo větší odchylka mohla vzniknout náhodně, tedy jaká je pravděpodobnost $P(t'; |t'| \geq |t|)$

$$P(t'; |t'| \geq |t|) = \int_{-\infty}^{-|t|} + \int_{|t|}^{\infty} f(t')\ \mathrm{d}t' = 2\frac{\Gamma\left(\frac{n}{2}\right)}{\sqrt{\pi(n-1)}\Gamma\left(\frac{n-1}{2}\right)} \int_{|t|}^{\infty} \frac{\mathrm{d}t'}{\left(1 + \frac{t^2}{n-1}\right)^{n/2}}$$

Tato pravděpodobnost je tabelována a lze ji vyjádřit pomocí "neúplné β funkce"

$$P(t'; |t'| \geq |t|) = I_{\frac{\nu}{\nu+t^2}}\left(\frac{\nu}{2}, \frac{1}{2}\right)$$

kde počet stupňů volnosti je $\nu = n - 1$ a neúplná β funkce je

$$I_x(a, b) = \frac{1}{B(a, b)} \int_0^x t^{a-1}(1-t)^{b-1}\mathrm{d}t$$

kde pro $\forall a, b \;\; I_0(a, b) = 0, \; I_1(a, b) = 1.$

Jestliže $P(t'; |t'| \geq |t|) \leq \alpha$, hypotézu zamítneme na **hladině významnosti** α. Hladina významnosti se obvykle volí 5 % nebo 1 %.

Příklad Předpokládáme, že výška člověka odpovídá normálnímu rozdělení. Hypotéza tvrdí $EX = \mu = 166$. Náhodně byla změřena výška 10 lidí a získány hodnoty: 160, 160, 167, 170, 173, 176, 178, 178, 181, 181.

Řešení Průměr je $\overline{x} = 172.4$, výběrový rozptyl

$$S^2 = \frac{1}{n-1}\sum_{i=1}^{10}(X_i - \overline{x})^2 = 62.93 \qquad \Rightarrow \qquad S = 7.93$$

Výběrová směrodatná odchylka průměru je tedy $S_{\overline{x}} = S/\sqrt{n} = 2.51$. Hodnota t při $\nu = n - 1 = 9$ stupních volnosti je

$$t_9 = \frac{\overline{x} - \mu}{S_{\overline{x}}} = \frac{172.4 - 166}{2.51} = 2.55 \qquad P(|t_9| \geq 2.55) = 0.031$$

Hranice pro 5 % hladinu významnosti je $|t_9| = 2.26$ ($P(|t_9| \geq 2.26) = 0.05$). Zjištěná hodnota t je tedy statisticky významná při 5 % hladině významnosti a hypotézu při 5 % hladině hladině významnosti zamítneme.

Kdybychom zvolili přísnější požadavek na statistickou významnost, např. 1 % hladinu významnosti, hranice významnosti by byla $|t_9| = 3.24$ ($P(|t_9| \geq 3.24) = 0.01$). Zjištěná hodnota t není statisticky významná při této hladině významnosti a hypotézu je při 1 % hladině významnosti nutno přijmout (nelze ji zamítnout).

Souvislost testování hypotéz s intervalovým odhadem

Jako konfidenční interval hodnot μ s parametrem spolehlivosti $1 - \alpha$, vezmeme oblast μ takových, kde hypotézu $EX = \mu$ nelze zamítnout při hladině významnosti α.

Aby nedošlo k zamítnutí hypotézy při hladině významnosti $\alpha = 0.05$, musí být

$$-2.26 < t_9 = \frac{\overline{x} - \mu}{S_{\overline{x}}} < 2.26$$

Vyřešíme-li tyto dvě nerovnosti vzhledem k μ, dostáváme 95 % konfidenční interval $\mu \in (166.7, 178.1)$. Často se pak uvádí, že μ leží s pravděpodobností 0.95 v uvedeném intervalu.

Srovnání střední hodnoty dvou souborů

Studujeme rozdíly mezi 2 základními soubory x a y reprezentovanými náhodnými výběry X_i, Y_j. Chceme například prokázat, že soubor y má větší střední hodnotu.
Alternativní hypotéza je tvrzení "soubor Y má střední hodnotu menší nebo rovnu střední hodnotě souboru X". Pokud alternativní hypotézu zamítneme, prokážeme platnost původní hypotézy.

Předpokládáme nekorelované hodnoty X_i, Y_i, předpokládáme, že výběrové rozptyly se podstatně neliší a tedy $\sigma_x = \sigma_y$. Pak výběrový rozptyl je

$$S^2 = \frac{\sum_{i=1}^{n_x} (X_i - \overline{x})^2 + \sum_{i=1}^{n_y} (Y_i - \overline{y})^2}{n_x + n_y - 2}$$

Označme $R = \overline{y} - \overline{x}$, pak

$$S_{\overline{x}}^2 = \frac{S^2}{n_x} \qquad S_{\overline{y}}^2 = \frac{S^2}{n_y} \qquad \Rightarrow \qquad S_R^2 = S_{\overline{y}}^2 + S_{\overline{x}}^2 = S^2 \left(\frac{1}{n_x} + \frac{1}{n_y} \right)$$

Pak

$$t_{n_x+n_y-2} = \frac{\overline{y} - \overline{x}}{S_R}$$

Pokud $P(t' \geq t_{n_x+n_y-2}) \leq \alpha$, alternativní hypotézu zamítneme při hladině významnosti α.

Pozn. Zda se rozptyly S_X^2 a S_Y^2 podstatně neliší, lze určit testem hypotézy $S_X^2 = S_Y^2$. Orientačně – pokud platí $S_X^2 < 2S_Y^2 \wedge S_Y^2 < 2S_X^2$ pro $n_x, n_y \simeq 10$, pak se rozptyly x a y podstatně neliší. Existuje modifikovaný postup testu, pokud se rozptyly podstatně liší.

Pozn. Pokud jsou hodnoty výběrů korelované (X_i, Y_i jsou naměřeny na i-tém vzorku), označme rozsah výběru n a $R = \overline{y} - \overline{x}$. Pak

$$S_R^2 = \frac{S_X^2 + S_Y^2 - 2S_{XY}}{n} \qquad\qquad t_{n-1} = \frac{\overline{y} - \overline{x}}{S_R}$$

kde S_{XY} je výběrová kovariance a $(n-1)$ je počet stupňů volnosti.

Teorie testování hypotéz

2 prvky v rozhodovacím procesu - hypotézu H přijmout, hypotézu H zamítnout

2 typy chyb – **Chyba I.druhu** - zamítnout správnou hypotézu
Chyba II.druhu - přijmout nesprávnou hypotézu

Alternativní hypotéza A - tvrzení, které platí právě tehdy, pokud H neplatí. Pokud A zamítneme, potvrdíme platnost H. To je silnější než tvrzení, že H nelze zamítnout.

Test hypotézy – Pravidlo, podle kterého rozhodujeme o přijetí, resp. zamítnutí hypotézy. Je určeno **testovou statistikou** $T(\vec{X})$ a **kritickým oborem** $\mathcal{T}$ – množinou hodnot z R takových, že hypotézu zamítneme právě tehdy, když $T(\vec{X}) \in \mathcal{T}$.

Hladina významnosti Pravděpodobnost chyby I. druhu, tj. pravděpodobnost zamítnutí správné hypotézy.

2 druhy hypotéz – **oboustranná** – hypotéza o rovnosti - sčítáme pravděpodobnosti velkých odchylek na obě strany
jednostranná – hypotéza o nerovnosti - pravděpodobnost velké odchylky na jednu stranu

2 druhy hypotéz – **parametrické** - známý typ rozdělení s neznámými parametry $\vec{\theta}$, hypotéza se týká některého parametru θ_h nebo funkce $g(\vec{\theta})$
neparametrické - obecnější, nemusí předpokládat typ rozdělení, často nepoužívá přímo sledovaného znaku

Parametrická hypotéza – prostor Ω parametrů $\vec{\theta}$ se dělí na 2 podprostory
ω – platí H, $(\Omega - \omega)$ – platí A
Testy parametrických hypotéz lze konstruovat nejen pro normální rozdělení.

Silofunkce testu - Funkce přiřazující $\forall \vec{\theta} \in \Omega$ podmíněnou pravděpodobnost $P[T(\vec{X}) \in \mathcal{T} | \vec{\theta}]$

Test hypotézy o mediánu - znaménkový test

Hypotéza $MeX = x_{0.5}$ - oboustranná neparametrická hypotéza
Ve výběru o rozsahu n je m hodnot $X_i \neq x_{0.5}$, n_1 hodnot menších než $x_{0.5}$ a $n_2 = m - n_1$ větších než $x_{0.5}$. Nechť např. $n_2 > m/2$. Pokud hypotéza platí, je pravděpodobnost, že počet hodnot X_i větších než $x_{0.5}$ bude $n_2' \geq n_2$ je

$$P(n_2' \geq n_2) = \sum_{k=n_2}^{m} \binom{m}{k} \left(\frac{1}{2}\right)^m$$

Hypotézu vyloučíme, pokud pravděpodobnost tak velké odchylky bude $\leq \alpha$

$$\begin{aligned} P\left(|n_2' - m/2| \geq n_2 - m/2\right) &= P(n_2' \geq n_2) + P(n_2' \leq m - n_2) = \\ = 2P(n_2' \geq n_2) &= 2\sum_{k=n_2}^{m} \binom{m}{k} \left(\frac{1}{2}\right)^m \leq \alpha \end{aligned}$$

Další použití znaménkového testu

Nechť je sledována dvojice znaků (x, y). Hypotéza tvrdí, že u většiny prvků základního souboru je $y > x$. Alternativní hypotéza "u většiny prvků je $y \leq x$". Jde o jednostrannou neparametrickou hypotézu, stačí testovat alternativní hypotézu pro případ rovnosti $P(y \leq x) = P(y = x)$. Zamítneme-li rovnost, tím spíše bychom zamítli jakýkoliv zápornou hodnotu rozdílu $y - x$. Z náhodného výběru o rozsahu n je pro n_+ prvků $Z_i = Y_i - X_i > 0$. Pokud

$$P(n' \geq n_+) = \sum_{k=n_+}^{n} \binom{n}{k} \left(\frac{1}{2}\right)^n \leq \alpha$$

pak alternativní hypotézu zamítneme a prokážeme tím původní hypotézu.

Hypotézy o statistickém rozdělení – testy dobré shody

Odpovídá pravděpodobnostní rozdělení základního souboru teorii? Mají dva soubory stejná rozdělení pravděpodobnosti?
(2 typy rozdělení – diskrétní a spojitá)

Diskrétní rozdělení – χ^2 test
I-tou hodnotu má n_i prvků výběrového souboru o rozsahu n, podle teorie má být $m_i = n\ p_i$ (m_i nemusí být celé). Počet prvků výběru, které mají i-tou hodnotu, má binomické rozdělení $Bi(n, p_i)$ se střední hodnotou $\mu_i = m_i$ a s rozptylem $\sigma_i^2 = m_i$. Pokud $m_i \geq 5$, lze binomické rozdělení nahradit normálním rozdělením (buňky s $m_i < 5$ sdružíme do skupin). Pak

$$h = \sum_{i=1}^{k} \frac{(n_i - m_i)^2}{m_i}$$

má přibližně rozdělení

$$h \sim \chi^2_\nu \qquad \nu = k - 1 - p$$

kde k je počet hodnot (skupin), p je počet parametrů teoretického rozdělení získaných z dat, počet stupňů volnosti je snížen o 1 vzhledem k podmínce $\sum_{i=1}^{k} n_i = n$. Pravděpodobnost, že náhodou vznikne $h' \geq h$ je

$$P(h' \geq h) = \int_h^\infty \chi^2_\nu(h')\ \mathrm{d}h' = Q\left(\frac{\nu}{2}, \frac{h}{2}\right)$$

Pokud $P(h' \geq h) \leq \alpha$, hypotézu o shodě rozdělení s teorií zamítneme.

Spojitá rozdělení – Kolmogorov-Smirnovův test
Nechť hypotéza určuje rozdělení včetně jeho parametrů, nechť $F(x)$ je jeho distribuční funkce, $\tilde{F}_n(x)$ je empirická distribuční funkce výběrového souboru. Pak test je založen na statistice

$$D = \sup_{-\infty < x < \infty} \left|\tilde{F}_n(x) - F(x)\right|$$

Hypotézu zamítneme na hladině významnosti α, pokud

$$D \geq D_n(1-\alpha) \simeq \sqrt{-\frac{1}{2n} \ln\left(\frac{\alpha}{2}\right)}$$

kde přibližná rovnost platí pro $n > 100$. Pro shodu 2 empirických rozdělení výraz $n_1 n_2/(n_1 + n_2)$ nahradí n.

Testy korelace a nezávislosti

Test nekorelovanosti (nezávislosti) pro normální rozdělení

Pro parametrický test nekorelovanosti lze využít lineární korelační koeficient r_{XY}, ale častěji se využívá veličina

$$T = \frac{r_{XY}\sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{XY}^2}}$$

Pokud (X_i, Y_i) je výběr z dvourozměrného normálního rozdělení s korelačním koeficientem $\rho_{XY} = 0$, pak veličina T má Studentovo t rozdělení o $(n-2)$ stupních volnosti. Pokud $P(|t'| \geq |T|) \leq \alpha$, hypotéza o nekorelovanosti je zamítnuta na hladině významnosti α.

Neparametrický test nezávislosti

Test založený na pořadí – pro libovolné sdružené rozdělení (X, Y) – založen na Spearmanově korelačním koeficientu r_{XY}^S.

Hypotézu o nezávislosti zamítneme na hladině významnosti α, pokud

$$|r_{XY}^S| \geq k_n(\alpha)$$

kde kritické hodnoty $k_n(\alpha)$ jsou tabelovány pro malé rozsahy výběru ($n \leq 30$) a pro větší n lze aproximovat $k_n(\alpha) \simeq \Phi^{-1}(1-\alpha/2)/\sqrt{n-1}$, kde Φ je distribuční funkce rozdělení $N(0,1)$ a její inverzní funkce Φ^{-1} je kvantilová funkce.

Test nezávislosti dat v kontingenční tabulce

Prostý náhodný výběr o rozsahu n, náhodný vektor (X, Y), X může nabývat hodnot $(A_1, A_2, \ldots, A_K)$, Y hodnot $(B_1, B_2, \ldots, B_L)$. Označme n_{ij} četnost pozorování (A_i, B_j), $n_{i\cdot}$ marginální četnost A_i, $n_{\cdot j}$ marginální četnost B_j.

Četnosti lze reprezentovat pomocí **kontingenční tabulky**

třída	B_1	B_2	$\ldots$	B_l	marg. X
A_1	n_{11}	n_{12}	$\ldots$	n_{1L}	$n_{1\cdot}$
A_2	n_{21}	n_{22}	$\ldots$	n_{2L}	$n_{2\cdot}$
$\vdots$	$\vdots$	$\vdots$	$\ldots$	$\vdots$	$\vdots$
A_K	n_{K1}	n_{K2}	$\ldots$	n_{KL}	$n_{K\cdot}$
marg. Y	$n_{\cdot 1}$	$n_{\cdot 2}$	$\ldots$	$n_{\cdot L}$	n

Označme $m_{ij} = n_{i\cdot} n_{\cdot j}/n$. Test nezávislosti X a Y je založen na statistice

$$\chi^2_\nu = \sum_{i=1}^{K} \sum_{j=1}^{L} \frac{(n_{ij} - m_{ij})^2}{m_{ij}} \qquad \nu = (K-1)(L-1)$$

Za předpokladu nezávislosti má tato statistika χ^2 rozdělení. Pokud $P(\tilde{\chi}^2_\nu \geq \chi^2_\nu) \leq \alpha$, hypotézu o nezávislosti zamítneme.

Zamítnutí hypotézy o nezávislosti znamená, že závislost je **statisticky významná** (statisticky prokazatelná), nic však neříká o síle závislosti.

Sílu závislosti charakterizuje Cramerovo V

$$V = \sqrt{\frac{\chi^2}{n \min(K-1, L-1)}} \qquad 0 \leq V \leq 1$$

nebo míry asociace založené na entropii.